

*О. В. Тимошук, кандидат історичних наук
(Кримський факультет Університету внутрішніх справ)*

НІМЕЦЬКА ТАЄМНА ДИПЛОМАТІЯ І УКРАЇНСЬКО-КРИМСЬКА МИТНА ВІЙНА 1918 р.

Концептуальне оформлення політичного курсу України щодо Криму в 1918 р. проходило в загальному руслі становлення її державності, на якому в значній мірі відбивалася німецько-австрійська військова присутність. Центральна Рада, проголошуючи Третім Універсалом Українську Народну Республіку в складі Федеративної Росії, не залучала Крим до теренів України. Але після укладення Брестського мирного договору, коли українська державність була визнана де-юре, урядові діячі УНР обґрунтували політичну та економічну необхідність приєднання Криму [4, с. 239]. Український погляд на кримське питання не збігався з військово-стратегічними планами союзників, зокрема Німеччини. У березні 1918 р. німецький міністр закордонних справ Буше на запитання щодо кордонів УНР дав офіційне роз'яснення, зазначивши, що до неї належить Таврійська губернія без Криму [11, ф. 3766, оп. 1, спр. 132, арк. 4]. Але поставити останню крапку у визначенні українсько-кримських стосунків німецькі політики не поспішали. Це було пов'язане з їх загальним ставленням до уряду УНР, соціалістична орієнтація якого не влаштовувала Центральні держави. Невдала земельна реформа і соціальний розбрат у країні ставили під загрозу українські сировинні і харчові поставки, необхідні Німеччині та Австро-Угорщині для успішного продовження війни з державами Антанти. За умови усунення від влади Центральної Ради дипломатичні маневри Німеччини щодо України і Криму могли набути нових варіантів. Протягом квітня німецька таємна дипломатія вирішувала долю українського уряду, що завершилося гетьманським державним переворотом.

Тим часом німецькі військові частини розташувалися в Криму. 18 квітня вони оволоділи Перекопом і, швидко долаючи незначний опір збройних осередків Радянської республіки Тавріда (за наказом Леніна вона вела війну проти Центральних держав формально окремо від РСФРР), просунулися в глиб півострова. 1 травня німці зайняли Севастополь [3, с. 174-177]. Разом з ними в Крим увійшло українське збройне формування, що за наказом № 28 військової офіції УНР від 8 квітня визначалося як окрема кінна бригада отамана О. Натієва і надсилалося в Катеринославську і Таврійську губернії для боротьби з більшовиками [11, ф. 1077, оп. 1, спр. 35, арк. 41; оп. 5, спр. 12, арк. 32].

Отже, на той час Натієв виявився єдиним офіційним пред-

ставником України в Криму, який за умови віддаленості від столиці та урядової невизначеності, був змушений приймати політичні рішення. Його наказом за № 546 від 27 квітня (за погодженням з місцевим німецьким військовим командуванням) було призначено тимчасового комісара у справах громадян України в Криму. Ним став полковник Яким Христич, відряджений до Криму 15 квітня 1918 р. за наказом міністра внутрішніх справ УНР із завданням організувати в Сімферополі філію Інформаційного бюро МВС. Ця установа мала "інформувати населення Криму про закони української держави і проводити роботу по зближенню з Україною". 3 травня Христич, щоб з'ясувати політичні плани Німеччини щодо Криму, зустрівся з командувачем німецькими військами на півострові генералом Кошем, який стратегічних таємниць своєї держави не розкрив і обмежився лише зауваженням, що з Криму німці збираються зробити "другу Ніццу" [11, ф. 3766, оп. 1, спр. 132, арк. 16].

Німецька дипломатія враховувала політичні плани ще одного свого військового союзника і розглядала як варіант утворення тут Кримського ханства під егідою Німеччини і Туреччини [7, с. 183]. Це не відповідало гетьманській "всеукраїнській" концепції, що передбачало у складі Української Держави не тільки Крим, а й Холмщину і українські повіти, окуповані в січні 1918 р. Румунією (Хотинщина і Акерманщина). Тому 15 травня 1918 р. при МЗС було скликано спеціальну нараду, що мала визначити міжнародну позицію Української Держави щодо етнічних українських територій, а також "у справі вирішення питань про Таврію і Крим". На ній були присутні, крім міністра закордонних справ професора М. Василенка, відомі професори-юристи Б. Кістяківський, Богаєвський, Ейхельман, сенатор Шувльїн, начальник військового Генерального штабу Слівінський і провідні урядовці МЗС. Підсумком наради стала загальна думка: "Якщо Україна без Криму, то і без моря, а це велике лихо нам" [10, С. 15; 11, ф. 3766, оп. 1, спр. 132, арк. 19]. Таким чином, кримський вектор української політики в другій половині травня 1918 р. визначився остаточно і гетьман Скоропадський непохитно дотримувався його впродовж всього часу своїх владних повноважень. Пізніше він згадував: "Я рассуждал так: планы немцев мне неизвестны, во всяком случае, при известной комбинации немцы не прочь там утвердиться. Турция с татарами тоже протягивает к Крыму руки, Украина же не может жить, не владея Крымом, это будет какое-то туловище без ног. Крым должен принадлежать Украине, на каких условиях, это безразлично, будет ли это полное слияние или широкая автономия, последнее должно зависеть от желания самих крым-

цев, но нам надо быть вполне обеспеченными от враждебных действий со стороны Крыма. В смысле же экономическом Крым фактически не может существовать без нас. Я решительно настаивал перед немцами о передаче Крыма на каких угодно условиях, конечно, принимая во внимание все экономические, национальные и религиозные интересы народонаселения. Немцы колебались, я настаивал самым решительным образом [8, с. 262] .

Політична боротьба за Крим загострилася після того, як 18 травня татарський Курултай обрав відомого пантюркіста Д. Сейдамета на посаду прем'єр-міністра кримського уряду [7, с. 182]. Майже одночасно, 21 травня, Українська Держава призначила своїм офіційним представником у Криму контр-адмірала М. Остроградського (у червні його замінив контр-адмірал В. Ключковський) і почала без узгодження з німцями створювати тут свою адміністрацію [4, с. 238]. 4 червня в Євпаторію і Джанкой прибули призначені гетьманським урядом повітові старости Гайдак і Вільнер. Вони отримали наказ про прийняття від колишніх повітових комісарів Тимчасового уряду до відання всіх управлінських справ на місці. Для останніх це було повною несподіванкою і вони терміново виїхали до Сімферополя за відповідними вказівками від губернського комісара [11, ф. 3766, оп. 1, спр. 132, арк. 26-27]. А 6 червня в Криму вже було розповсюджене оголошення командира 1-го мусульманського корпусу генерал-лейтенанта Сулеймана Сулькевича про встановлення нової влади, яка не підлягала юрисдикції Української Держави: «Объявляю во всеобщее сведение, что с согласия Германского командования я принял на себя управление Крымом и сформирование правительства с целью довести страну до Краевого Парламента» [1, ф. 359, оп. 2, спр. 43, арк. 2]. До такого кроку німецька дипломатія вдалася, щоб уникнути загострення між своїми союзниками — Туреччиною та Україною — й не допустити політичного дрейфу півострова в тому чи іншому напрямку. Політичне кредо Сулькевича базувалося на ідеології російських земських кіл, тому в уявленні німців він був нейтральною фігурою щодо найближчих північного і південного сусідів Криму. А це мало забезпечити Німеччині найбільш сприятливі умови для задоволення власних геополітичних інтересів і здійснення своїх військово-стратегічних планів.

За умови німецької підтримки Сулькевич відразу почав ігнорувати українські претензії на Крим і запровадив політичний курс на повне відокремлення від України. Повітова адміністрація, призначена для Криму урядом Скоропадського, залишила-

ся без жодних владних важелів. 7 червня в Євпаторію з Сімферополя повернувся колишній повітовий комісар Тимчасового уряду Ф. Раєцький, який став відтепер підпорядковуватися Кримському Крайовому уряду. Він показав прибулому українському старості розпорядження Сулькевича, яке вимагало від місцевої адміністрації “ни в какие сношения с Правительством Украины не вступать и требования его не исполняют”, і запропонував тому забиратися звідси. Староста через місцевого німецького коменданта намагався надіслати до Києва шифротелеграму, але той відмовив, посилаючись на відсутність наказу генерала Коша. З українським урядовцем не став зустрічатися і Сулькевич, якому староста був знайомий по спільній військовій службі в російській армії. А новопризначений товариш міністра внутрішніх справ Кримського крайового уряду князь Горчаков порадив старості їхати додому, бо “питання про Крим буде вирішене не в Сімферополі, не в Києві, а в Берліні” [11, ф. 3766, оп. 1, спр. 132, арк. 25-27].

У свою чергу гетьманський уряд не вбачав у кримській державності жодних підстав легітимності і залишив призначену адміністрацію на місцях. Через відсутність владних повноважень повітові старости в Криму були лише спостерігачами. Так, Сімферопольській повітовий староста протягом липня-листопада 1918 р. справно звітував до Мелітополя Таврійському губернському старості про стан подій на півострові [11, ф. 1064, оп. 1, спр. 14, арк. 1-2; ф. 1077, оп. 1, спр. 34, арк. 16-17]. 27 липня українське відомство пошт і телеграфу звернулося до МЗС з проханням встановити зносини “з Кримською владою, щоб всі служачі українських установ залишилися на місцях і не складали присягу” [11, ф. 3766, оп. 1, спр. 132, арк. 28]. Проте офіційно залучити кримські повіти до адміністративно-територіальних одиниць Української Держави гетьман не наважився. У наказі міністра внутрішніх справ від 15 червня, який пояснював характер підпорядкування місцевій владі нових земельних надбань України, мова про них не йшла. Лише зазначалося, що відтепер владі губернських старост підлягають прикордонні повіти: Акерманський і Хотинський Бессарабської губернії — відповідно Херсонського і Подільського; Гомельський Могилівської губернії, Путівльський і Рильський Курської губернії — Чернігівського; Суджанський, Грайворонський, Білгородський, Корочанський, Новооскольський Курської губернії — Харківського; Річницький, Пінський і Мозирський Мінської губернії — новоутвореного Поліського [11, ф. 1064, оп. 1, спр. 292, арк. 5].

За обставин німецького арбітражу, коли використання

військових заходів щодо Криму було неможливим, українські політики найвпливовішим засобом для гальмування кримської відокремленості вважали економічні важелі. Наприкінці червня Українська Держава почала економічну блокаду півострова: було встановлено митні кордони, які припинили ввіз-вивіз товарів і продовольства. Україна перепідпорядкувала собі деякі північні кримські території. Кордонні органи розгорнулися в Перекопі, але у серпні на вимогу німців їх було скасовано [4, с. 239]. 28 червня на Арабатській стрільці в с. Волок Генічеським військовим комендантом полковником Лосієвським було засновано кордонний пункт, який проіснував до 4 жовтня 1918 р. [11, ф. 2189, оп. 1, спр. 424, арк. 238].

У відповідь новостворене кримське міністерство фінансів 2 липня надіслало обіжник за підписом його керівника графа Татищева до всіх митних і акцизних установ півострова про заборону вивозу за кордоні Криму “всяких товаров, обложенных и необложенных таможенною пошлиною или акцизом, за исключением сырых фруктов” [1, ф. 359, оп. 2, спр. 43, арк. 5]. Розпочалася українсько-кримська митна війна. До безпосередньої участі в ній були залучені службовці в минулому єдиної кордонної сторожі і митного відомства Російської імперії.

У кордонній і митній галузях гетьманський уряд продовжив політику, започатковану кабінетом В. Голубовича. Організація кордонної охорони здійснювалася на підставі “Правил об отдельном корпусе пограничной стражи” (вид. 1910 р.), а митної служби — “Устава таможенного” (вид. 1910 р.) [9, т. VI]. У внутрішній службі гетьманські кордонці тимчасово керувалися Статутом кордонної охорони, що у квітні 1918 р. був затверджений урядом УНР [11, ф. 2199, оп. 1, спр. 430, арк. 10]. До законодавчого затвердження готувалися нові Кордонний і Митний статuti, але чинності вони не набрали. 12 червня 1918 р. на нараді під головуванням міністра фінансів Української Держави А. Ржепецького була визначена нова організаційна структура Окремого корпусу кордонної охорони. Колишні російські Одеський і Житомирський прикордонні округи розформовувалися, а весь український кордон було розподілено на 8 районів, кожний з яких доручалося охороняти кордонній бригаді, підлеглій командирові ОККО [Там само, спр. 424, арк. 310]. Ділянки українсько-кримського кордону належало охороняти вартовкам, що входили до складу загонів і відділів Одеської і Азовської сухоземно-морських кордонних бригад.

На підставі тих же російських імперських чинників у Криму в червні 1918 р. було створено Окремий дивізіон кордонної сторожі, що підпорядковувалася міністрові фінансів ККУ. 9 липня

кримська Рада міністрів встановила тимчасовий розпис посадових окладів для військовослужбовців цього дивізіону [1, ф. 359, оп. 2, спр. 43, арк. 44]. Крім того, у Криму зразком відповідних царських підрозділів була відновлена корчемна сторожа. Її організація і діяльність регламентувалася “Положением о корчемной страже”, яке було викладене у додатках до “Уставов об Акцизных сборах” [9, т. VI]. Але функції кримських корчемних сторожів були дещо розширені. В умовах митної війни з Україною вони не обмежувалися наглядом за місцями торгівлі спиртними напоями, а подекуди виконували обов'язки як кордонців, так і митників.

Митні установи України і Криму до початку державотворчих процесів на теренах Російської імперії належали (крім Одеської і Київської сховищних митниць) до одного Південного митного округу [9, т. VI, ст. 3]. До його складу входило управління Одеського дільничного митного інспектора, якому були підпорядковані всі сухоземні і морські митні установи на Азово-Чорноморському узбережжі, включаючи Крим, до Таганрога. У березні 1918 р. після відновлення митного нагляду на західному і південному кордонах України і створення у складі міністерства фінансів УНР департаменту митних зборів (ДМЗ) уся митна інфраструктура Одеського дільничного інспектора потрапила до відповідного українського підпорядкування.

Короткочасність існування Радянської республіки Таврида не зруйнувала кримських митних установ. З її поваленням між Кримом і Одесою встановився управлінський зв'язок у митній справі. У відповіді від 23 квітня в. о. Одеського митного інспектора Значковський на лист управляючого Керченської митниці Павлова від 3 квітня підтвердив колишню підлеглість кримських митних установ. Незабаром їм було надіслано всі нові відомчі розпорядження українського директора ДМЗ П. Андрієва, а також Голови Ради міністрів В. Голубовича і міністра торгу і промисловості І. Фщенка-Чопівського [1, ф. 359, оп. 2, спр. 42, арк. 1-2]. Протягом квітня-червня 1918 р. кримські митні установи регулярно отримували відомчі вказівки і діяли згідно з ними. Останні обіжники Одеського інспектора Гельднера надійшли до Криму на початку липня. У них, посиляючись на закон Української Держави про ухвалу урочишої обітниць для державних службовців, пропонувалося скласти її кримським митникам. Але в цей час у складі “міністерства фінансів, торгу, промисловості і праці ККУ” вже діяв “відділ непрямих податків і митних зборів”, очолюваний О. Малініним. Про службу підлеглість відділу всіх митних установ Криму і сувору заборону зносин з відповідними українськими органами уря-

дом Сулькевича було оголошено ще в перших своїх розпорядженнях. У свою чергу 26 липня ККУ зобов'язав управляючих митницями “истребовать от всех прикомандированных к таможенным учреждениям лиц письменные заявления с указанием желают ли они продолжать службу в Крыму” [Там само, арк. 32; спр. 43, арк. 36 зв., 42].

Таким чином, по різні сторони кордону і в окремому підпорядкуванні опинилися в Україні — Одеська (1 класу, 1 ряду), Миколаївська, Маріупольська (1 класу, 4 ряду), Херсонська, Бердянська (2 класу) митниці і Генічеська, Хорлівська, Джерилгацька, Очаківська, Акерманська митні застави [11, ф. 2199, оп. 1, спр. 419, арк. 277-279]; а в Криму — Севастопольська, Джанкойська, Євпаторійська, Керченська, Ялтинська, Феодосійська, Перекопська (2 класу) митниці, Арабатська митна застава і Акмечетський, Єнікальський, Алуштинський, Судацький, Таганаський перехідні митні пости [1, ф. 359, оп. 2, спр. 43, арк. 65]. Крім того, українська сторона в червні встановила додатковий митний нагляд в Новоолексіївці. Ця застава не входила до реєстрового розпису митних установ Української Держави і вважалася тимчасовою [11, ф. 2199, оп. 1, спр. 424, арк. 225 зв.].

Митна війна боляче вдарила насамперед по економіці Криму. Уряд Сулькевича не врахував, наскільки важкими можуть бути її наслідки. Найбільшої шкоди Криму завдало припинення українського ввозу. Д. Дорошенко з цього приводу згадував: “З Кримом було спинено всякий товаровий рух і морську комунікацію за винятком того, що йшло на потреби німецьких залог у Криму. Наближався збір урожаю овочів, що того року випав дуже гарний. Кримські садоводи потребували шельовок на ящики для овочів, дров для сушки стружок, спилок для упакування; все те привозилось, звичайно, з України, але довіз був спинений. Потребували також цукру для консервування овочів, дров для сушки — і цього всього теж не було. Нарешті треба було для населення хліба. За пару тижнів ціни на всі продукти в Криму страшенно підскочили. Урожай почав гнити без консервування, становище садівників робилось катастрофічним. Німці вже наперед закупили багато овочів, свіжих і сушених, і тепер усе це гинуло. Морем везти було не можна, бо ніякі кримські овочі не виносили довгої перевезки морем і потім нової перегрузки на залізниці” [2, с. 301-302].

До негативних економічних наслідків для Криму вело й обмеження ввозу товарів його урядом. 26 липня в обіжнику до митних установ за №519 кримський міністр фінансів Д. Никифоров зазначив, що “допускается безпшлинный и безакциз-

ний ввоз в Крым всех дозволенных к привозу товаров, за исключением табака, табачных изделий, виноградных вин и алкогольных напитков". Разом з тим обіжник встановлював значні перешкоди для кримських приватних підприємців. Так, в ньому було наголошено, що "основываясь на принципах товарообмена, министерством финансов выдаются разрешительные свидетельства, в коих точно указано, какой товар разрешено вывезти и какой должен быть взамен его ввезен, а поэтому надлежит до выпуска товара удостовериться ввезено ли в пределы Крыма то количество и качество товара, каковое указано в разрешительном свидетельстве". Особливі сподівання уряд Сулькевича пов'язував з монополією на сіль, розраховуючи, що це забезпечить товарні прибутки до Криму. 14 вересня міністр постачання ККУ В. Домброво надіслав до митних установ термінову телеграму про те, що "вывоз соли из Крыма может производиться только по разрешениям, выдаваемым министерством снабжения. Предпринятая мера вызывается необходимостью в целях установок с Кавказом и другими местностями, нуждающимися в крымской соли, взаимоотношения в деле обмена продовольственными и другими продуктами первой необходимости". Крім того, з жовтня було встановлено вивозне мито на сіль: 20 коп. з пуду грубого і 40 коп. — дрібного помолу. Стягнення мита покладалося на митників і корчемну сторожу. В місяцях добування солі, розташованих віддалік від митних і корчемних постів, їх службовці для митних операцій мали відраджатися за рахунок власника солі, що повністю сплачував добові і переїзд [1, ф. 359, оп. 2, сир. 43, арк. 42, 51-52, 65, 72].

В умовах майже повного припинення сухоземного вантажного сполучення особливо пильну увагу кримські митники мали приділяти закордонним суднам. 26 вересня вони отримали затверджені міністерством фінансів "Правила для приема заграничных судов, совершающих рейсы между Украиной, Крымом и Кавказом", в яких вказувалося, що до некримських суден треба застосовувати правила перевірки, встановлені російськими імперськими чинниками для закордонного плавання. При цьому зазначалося, що "досмотрщики, поставленные у трапа судна, пропускают на него лишь те багажные и товарные места, которые либо адресованы в местности Крыма, либо снабжены таможенными наклейками; всякие иные задерживают, направляя их к таможенному досмотру". Разом з тим зовсім не підлягали митному догляду німецькі вантажі. 11 липня керченські митники зробили спробу перевірити судові документи пароплаву "Барон Эдмунт Вей" під австрійським прапором, на бор-

ту якого знаходилося 45000 пудів льняного насіння. Але отримали відповідь від німецького коменданта, що це власність німецької військової влади, яка не підлягає сплаті мита. Після цього випадку управляючий митницею отримав розпорядження з Сімферополя не перевіряти німецьких суден, а лише доповідати про вірогідний вантаж на них [Там само, арк. 59, 10]. Натомість до суден, які відпливали до українських портів, застосовувались особливі санкції. Так, 21 листопада управляючий Керченською митницею отримав урядове розпорядження про затримання шкіперів Лесняка і Хорошилова, які в жовтні замість Севастополя вивезли корабельний вантаж в Маріуполі [Там само, спр. 44, арк. 1-2].

Урядове регулювання товарообміну, заборонні заходи перешкоджали і транзитній торгівлі, що також негативно відбивалося на внутрішньому ринку в Криму. 21 серпня управляючий Керченською митницею звернувся до начальника відділу митних зборів ККУ з доводами про недоцільність втручання Сімферополя в справу транзиту товарів через порти Криму. Він зазначав, що отримання дозволу на подальший перевіз вантажів зі столиці потребує часу, а це в свою чергу викликає підвищення ціни на товар. Тому, на його думку, було б “безумовно необхідним, чтобы все разрешения на вывоз, хотя бы только транзитных грузов, а также таких товаров, в обмен на которые ввозятся другие, давались здесь на месте” [Там само, спр. 43, арк. 30 зв.].

Українсько-кримська митна “війна” врешті-решт примусила уряд Сулькевича піти на переговори про державне об’єднання з Україною. Цьому також сприяли політичні настрої певної частини населення півострова. Земські російські кола вбачали в об’єднанні крок на шляху до відновлення “єдиної і неподільної” [6, с. 66], а кримські етнічні українці, природно, прагнули до злиття з великою батьківщиною. Серед кримських татар переважали настрої за приєднання до Туреччини. Але й об’єднання з Україною вони не вважали найгіршим варіантом. Так, у жовтні 1918 р. Сімферопольський повітовий староста доповів в Мелітополь, що “татарське населення, незважаючи на повну несвідомість своїх політичних симпатій до тої чи іншої державної комбінації, підкоряючись голосу шлунку, шукає форму, в якій було б можливим висловити свої побажання в сенсі приєднання до України, розуміючи, що це відкриє кордони [11, ф. 1064, оп. 1, спр. 14, арк. 1]. Кримська делегація у складі голови М. Чарикова, членів О. Ахтамовича, В. Домброво, Л. Фрімана, Д. Никифорова, представників від німців-колоністів Т. Раппа, А. Неффа, від кримськотатарського парла-

менту А. Озенбашли і Ю. Везірова працювала в Києві з 26 вересня по 16 жовтня. Але кримчани не сприйняли проєкту договору, підготовленого українськими міністрами фінансів, військових, внутрішніх і закордонних справ. Принципові розбіжності полягали у формі об'єднання. Україна наголошувала на тому, що Крим об'єднується з нею "на правах автономного краю під єдиною Верховною владою його світлості Пана Гетьмана". Кримська сторона, "спираючись на декларацію свого Крайового Уряду від 12/25 червня 1918 р., пропонувала встановити з Українською Державою Федеративний союз" [5, с. 69-74; 11, ф. 3766, оп. 1, спр. 132, арк. 50]. В результаті домовленості щодо договору не було досягнуто.

На час переговорів українські митні кордони з Кримом в вересні-жовтні 1918 р. зняли, навіть незважаючи на те, що це принесло певні збитки Українській Державі. Так, 18 жовтня 1918 р. директор департаменту митних зборів П. Андрієв направив листи до губерньського старости Таврії і командира Окремого корпусу кордонної охорони, де пояснював, що встановленим на Арабатській стрільці кордонним пунктом Україна закріпляла за собою 4 озера, "в яких добувається на рік 7 млн. пуд. ліпшої кухонної солі, переробляємої трьома солярнями". Директор пропонував підготувати прохання до уряду про відновлення кордонного пункту на старому місці, вказавши на те, що "посидання Україною обох берегів Тонкого і Сиваша поліпшить становище рибної промисловості у Протоці і Сивашу" [11, ф. 2199, оп. 1, спр. 424, арк. 238].

Відповідний жест було зроблено в цей час і з кримської сторони. 25 жовтня О. Малінін звернувся до всіх управляючих митним наглядом з поясненням урядових розпоряджень про застосування нових правил митного догляду корабельних вантажів. Він зазначав, що в правилах "отнюдь не предлагалось облагать судоходство применением всех формальностей и сложностей делопроизводства, сопряженных с приемом и отпуском судов в собственном смысле заграничного плавания. Лишь в отношении проверки привозимых и вывозимых на них грузов и пассажирского багажа таможенный надзор должен следовать, по возможности, правилам и приемам, установленным для судов заграничного плавания" [1, ф. 359, оп. 2, спр. 43, арк. 89].

Після провалу переговорів українсько-кримська митна війна ненадовго відновилася. Вже 25 жовтня Одеський митний інспектор отримав телеграму від міністра фінансів Української Держави А. Ржепецького. Останній наказав силам Генічеської митної застави терміново заборонити вивіз всяких вантажів до Криму, а вивезені звідти — обкладати митом за загальним тари-

фом без військової надбавки. Корабельний вантаж і пасажирський багаж знову підлягали процедурі догляду, встановленій для закордонного плавання. Митний нагляд у Новоолексіївці відновлювався. Додатково влаштовувалися митні пости на ст. Чонгар і Чонгарському мості, для чого митники мали звернутися за допомогою до кордонної охорони [11, ф. 2199, оп. 1, спр. 424, арк. 225 зв.].

Остаточно митна війна припинилася після повороту загального політичного курсу гетьмана до федерації Української Держави з майбутньою небільшовицькою Росією. 15 листопада Рада міністрів вислухала доповідь міністра фінансів "Про зроблені ним у зв'язку з новим напрямком політики Кабінету по відношенню до Росії розпорядження про нерерву митної війни з Кримом" і ухвалила відповідну постанову [11, ф. 3766, оп. 1, спр. 132, арк. 54]. У відповідь на це 10 грудня О. Малінін, який залишився на своїй посаді після сформування нового кабінету Соломона Крима, надіслав розпорядження до кримських митних установ про те, що потрібно "украинские, кавказские, донецкие суда, плавающие между портами Украины, Дона, Кавказа, Крыма, считать каботажными" [1, ф. 359, оп. 2, спр. 43, арк. 99].

Отже, аналізуючи українсько-кримські стосунки 1918 р., ми маємо винести певні уроки для сучасного державотворення. Наведені документальні матеріали свідчать, що історія вже має зразок економічного відокремлення Криму від України, який не приніс позитивних наслідків ні для українського народу, ні для населення регіону. Тому й на порозі третього тисячоліття варто підходити до розбудови української державності і кримської автономії, оглядаючись на минуле.

Література

1. Державний архів при Раді міністрів Автономної Республіки Крим.
2. Дорошенко Д. Мої спогади про недавнє-минуле. — Мюнхен, 1969.
3. Дубко Ю. В. Советская республика Тавриды: Авантюра большевистского государственного строительства. — Симферополь, 1999.
4. Іванець І. Кримський вектор політики гетьманату Скоропадського: новий підхід чи наслідування Центральної Ради // Гетьман Павло Скоропадський і Українська Держава 1918 року: Науковий збірник. — К., 1998. — С. 238-239.
5. Краткий отчет о деятельности делегации Крымского пра-

вительства в Києві з 28 вересня по 16 жовтня 1918 г. // *Крымский архив*. — 1996. — № 2. — С. 69-74.

6. Мальгин А. Ненужная борьба между двумя частями России... // Там само. — С. 66.

7. Мироненко О. Крим і кримське питання після лютневої (1917 р.) революції // *Історико-політичні уроки української державності*. — К.: Донецьк, 1998. — С. 181-185.

8. Павло Скоропадський: Спогади. — К.; Філадельфія, 1995.

9. Свод Законов Российской империи: В 16 т.

10. Сергійчук В. Кримська політика гетьмана Павла Скоропадського // *Гетьман Павло Скоропадський і Українська держава 1918 р.* — С. 14-17.

11. Центральний державний архів вищих органів влади і управління України.

*П. М. Тригуб, доктор історичних наук, професор,
Н. Ю. Довгань, кандидат педагогічних наук
(Миколаївська філія Національного університету
“Кієво-Могилянська Академія”)*

МІСЬКІ ДУМИ І ЗЕМСТВА В СИСТЕМІ МІСЦЕВИХ ОРГАНІВ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ ПІВДНЯ УКРАЇНИ В ПЕРІОД РЕВОЛЮЦІЙНИХ ЗМАГАНЬ 1917-1920 рр.

У 1917-1920 рр. йшла боротьба за становлення української національної державності, в якій помітну роль відігравали органи місцевого самоврядування — міські думи та земства. Їх досвід, нагромаджений протягом багатьох десятиліть, використовували не тільки прибічники самостійної України, але і їх противники — від кадетів та денікінців до більшовиків.

До Лютневої революції 1917 року міські думи і земства мали станovo-представницький характер. Після повалення царизму активізувався процес створення та реорганізації місцевих органів влади. На Півдні, як і у всій Україні, виникали комітети громадських організацій, які склалися головним чином з членів міських дум, а також з представників інших об'єднань. На селі замість ліквідованих волосних управ створювалися волосні та сільські виконавчі комітети. Голови губернських та повітових земських управ призначалися губернськими та повітовими комісарами Тимчасового уряду.